

ВАЙНА ВЯДОМАЯ І НЕВЯДОМАЯ

Дзень вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў стаў нацыянальным святам нашай краіны. Дарэчы, у нашым святочным календары адразу дзве «чырвоныя» даты, звязаныя з падзеямі Вялікай Айчыннай вайны: 3 ліпеня – Дзень Незалежнасці Рэспублікі Беларусь і 9 мая – Дзень Вялікай Перамогі. Час ідзе, адыходзяць непасрэдняыя сведкі тых славытых і трагічных падзей. Новыя пакаленні беларусаў будуць ведаць пра тую вайну ўжо не па расказах бацькоў, дзядоў і бабуль, а толькі з кніг. Як жа зараз уяўляюць гісторыкі той час? Як адлюстроўваюць яго ў сваіх працах? Якія новыя тэмы паўстаюць перад імі на шляху вывучэння такой, на першы погляд, даследаванай тэмы? Каб атрымаць адказы на гэтыя пытанні, мы звярнуліся да айчынных навукоўцаў у час сумеснага семінара, арганізаванага рэдакцыямі часопісаў «Беларуская думка», «Полымя» і «Беларускі гістарычны часопіс» у Інстытуце гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Немагчыма падлічыць, колькі дакладна прац, як навуковых, так і мастацкіх, напісана пра мінулую вайну. І не толькі друкаваных. Тэма Другой сусветнай – адна з найбольш папулярных у глабальнай сетцы Інтэрнэт. Безліч сайтаў, старонак прысвечаны ёй, не кажучы ўжо пра бясконцыя абмеркаванні на розных блогах. Здаецца, не толькі навукоўцы, а і звычайныя аматары на памяць ведаюць, колькі гузікаў было на мундзірах у той ці іншай арміі, дакладна разбіраюцца ў складаных ваенных машынах і самі здольныя даць параду сталаму танкісту ці лётчыку. Няўжо ж нешта засталася нявывучаным? Так, сцвярджаюць спецыялісты. Праз 65 гадоў прыспеў час паглядзець на Вялікую Айчынную як на з'яву гісторыка-філасофскую, дзе важны не толькі сам факт, але і асэнсаванне гэтага факта. Менавіта да такога падыходу заклікае **доктар філасофскіх навук, прафесар Тадэвуш Адула:**

– *Зразумела, асноўныя даследчыкі гэтай тэмы – гісторыкі. Але не толькі. Звычайна ў шэрагу фактараў, якія прадвызначылі*

Перамогу, вылучаюць духоўныя і матэрыяльныя. Але аднаго духу ў такой вайне было б недастаткова. Сам феномен Перамогі менавіта савецкага народа ўнікальны. Усяго за два дзесяцігоддзі да вайны адбылася Вялікая Кастрычніцкая рэвалюцыя. Яна была сапраўдным землетрасеннем для грамадства. Было змецена шмат старога, таго, што аджыло. Але разам з тым знішчылі і мноства стваральнага, карэннага. Фактычна краіну будавалі занова. Дарэчы, руска-японская і Першая сусветная войны паказалі, што ў тэхнічным плане Расія моцна адставала ад заходніх дзяржаў. І што ж адбылося праз чвэрць стагоддзя? У 1941–1945 гадах супраць СССР змагалася не толькі Германія. На службу Гітлеру была пастаўлена інтэлектуальная, тэхнічная і эканамічная моц практычна ўсёй Еўропы. І СССР здолеў у гэтым процістаянні даказаць, што і духоўна, і інтэлектуальна ён стаіць вышэй не толькі за Германію, але і за ўсю Заходнюю Еўропу. Менавіта на савецкіх заводах савецкія людзі стваралі складаную і высакаякасную тэхніку. Інтэлектуальная моц выявілася ў тых вайсковых аперацыях, што ўвайшлі ва ўсе падручнікі гісторыі. Аперацыя «Баграціён» – адна з іх. Такім чынам, інтэлектуальная перавага савецкага грамадства з'яўляецца адным з фактараў Вялікай Перамогі.

Сапраўды, нельга адмаўляць дасягненняў савецкага грамадства ў розных сферах – дзякуючы ім наш народ здолеў выстаяць у складаных выпрабаваннях. Але адначасова мы не маем права забывацца і пра заганы савецкай дзяржавы: дыктат партыі, рэпрэсіўную палітыку. У значнай ступені менавіта яны і прывялі да той трагічнай сітуацыі, калі ў першыя два гады вайны Чырвоная Армія зведала больш паражэнняў, чым перамог. Часта ў негатыўных з'явах не толькі ваеннага часу, але і мірнага будаўніцтва абвінавачваюць органы НКВС і дзяржаўнай бяспекі. Спецыялісты прызнаюць пэўныя перагібы, але заклікаюць ставіцца да тых падзей больш аб'ектыўна,

65
гадоў
ВЫЗВАЛЕННЯ
БЕЛАРУСІ

Беларуская
Думка

з улікам рэалій эпохі і часу. Гаворыць начальнік прэс-цэнтра КДБ Рэспублікі Беларусь Валерый Надгачаеў:

– Давайце спынімся на адной з такіх з’яў – тэме загараджальных атрадаў. Звычайна іх ацэньваюць як нешта адназначна адмоўнае. Але як складвалася сітуацыя? У ліпені 1941 года дывізіі танкавай групы Гудэрыяна фарсіравалі Бярэзіну і імкнуліся да перапраўі цераз Днепр. Германскае камандаванне ў тых дні планавала тэмп руху сваіх часцей на ўсход да 100 км у суткі. Трэцяга ліпеня па радыё выступіў Сталін і заклікаў спыніць ворага. Трэба было спыніць дэзерцірства, самавольны адыход з пазіцый. 17 ліпеня 1941 года Дзяржаўны камітэт абароны прыняў пастанову № 187сс аб бязлітаснай барацьбе са шпіёнамі, дыверсантамі, дэзерцірамі, баязліўцамі і панікёрамі ў часцях дзеючай арміі. На аснове гэтай пастановы асобыя аддзелы атрымалі права не толькі арыштоўваць, але і расстрэльваць здраднікаў і дэзерціраў. Прэзідыум Вярхоўнага Савета СССР унёс адпаведныя змяненні ў пункты 7, 12, 22 артыкула 193 КК РСФСР. Трэба разумець, што гэта не была толькі ініцыятыва зверху. Камандзіры самі патрабавалі ўзмацніць барацьбу з паражэнчымі настроямі. Камандуючы войскамі Паўднёвага фронту генерал арміі І.У. Цюленеў у дакладзе ад 21 ліпеня 1941 года, адрасаваным Сталіну, у ліку прычын паражэнняў называў «недастатковую барацьбу з носьбітамі панікі, баязліўцамі, балбатунамі, якія дэзарганізуюць маральны дух войска, асабліва з боку сярэдняга і старшага начальніцкага складу».

Наступным крокам, цалкам лагічным у тых умовах, стала стварэнне загараджальных атрадаў. 3 ліпеня 1941 года яны пачалі камплектавацца ваеннаслужачымі рот і батальёнаў асобых аддзелаў арміі і франтоў. У верасні 1941 года на падставе дакладной запіскі камандуючага Бранскім фронтам генерала А.І. Яромэнкі Стаўка Вярхоўнага галоўнакамандавання выдала дырэктыву № 001650, якая давала дазвол на стварэнне загараджальных атрадаў на ўчастку Бранскага фронту. Іх мэта – спыніць, пры неабходнасці нават выкарыстоўваючы зброю, самавольны

адыход часцей. Потым загараджальныя атрады былі створаны на Паўднёва-Заходнім і іншых франтах.

Затрыманых ваеннаслужачых накіроўваліся на пункты збору пры такіх атрадах, дзе іх правяралі супрацоўнікі ваеннай контрразведкі. Потым яны адпраўляліся ў пункты фарміравання вайсковых часцей альбо ў распараджэнне ваенных камандатур. Пэўныя цяжкасці пры правярцы радавога і малодшага каманднага складу ў пачатку вайны ўяўляла адсутнасць чырвонаармейскіх кніжак. Яны былі ўведзены яшчэ ў 1940 годзе, але для дзеючай арміі не прадугледжваліся. Становішча змянілася толькі пасля 7 кастрычніка 1941 года.

Трэба адзначыць, што ва ўмовах пачатковага перыяду вайны без своечасовай арганізацыі загараджальнай службы маглі настаць поўная дэстабілізацыя тылу і фронту. У той складанай сітуацыі загараджальныя атрады і заслоны выконвалі ролю пагранічных застаў і ваенкаматаў адначасова. Яны забяспечылі фарміраванне амаль 60 стралковых дывізіяў, якія так былі патрэбны фронту ў 1941 годзе. Значны ўклад унеслі асобыя аддзелы і войскі НКУС: яны выконвалі задачы па ачыстцы тылавых дарог і шляхоў зносін ад бежанцаў, лоўлі дэзерціраў, абяшкодзванні дыверсійных груп праціўніка, рэгуляванні падвозу і эвакуацыі, забеспячэнні бесперабойнай сувязі.

Верагодна, тэма нумар адзін для беларускай гістарыяграфіі Вялікай Айчыннай – партызанскі і падпольны рух. Мы неяк прызвычаліся да вызначэння нашай краіны як «рэспублікі-партызанкі». Нават само слова «партызан» стала пэўным брэндам, па якім пазнаюць беларуса. У савецкі час беларускую кінастудыю нават называлі «Партызан-фільмам». Сапраўды, кінастужкі на ваенныя тэмы не толькі здымалі ў вялікай колькасці, але і рабілі гэта якасна. Многія з гэтых фільмаў увайшлі ў сусветную скарбонку кінамастацтва.

На хвалі перагляду і пераасэнсавання ўсяго гістарычнага мінулага некаторыя

Пост Памяці
ля Вечнага агню Славы
мемарыяльнага
комплексу «Брэсцкая
крэпасць-герой»

У адпаведнасці з дакладной Упраўлення асобых аддзелаў НКУС, у перыяд з пачатку вайны да 10 кастрычніка 1941 года асобымі аддзелаў на ахове тылу дзеючай арміі былі затрыманы 657 364 ваеннаслужачыя, якія адсталі ад сваіх часцей і ўцяклі з фронту. У тым ліку аператыўнымі заслонамі асобых аддзелаў – 249 969 і загараджальнымі атрадамі НКУС – 407 395. З іх арыштаваны 25 878 (шпіёнаў – 1505, дыверсантаў – 308, дэзерціраў – 8772, самастрэльшчыкаў – 1671), у тым ліку расстраляны 10 201, астатнія зведзены ў часці і накіраваны на фронт.

65
гадоў
ВЫЗВАЛЕННЯ
БЕЛАРУСІ

гарачыя галовы паспрабавалі перагледзець і адносіны да беларускіх партызан. Сталі выцягвацца з архіваў асобныя факты і факцікі, якія негатыўна малююць гэты рух. Пайшлі размовы і такога кшталту: «Мне бабуля ў вёсцы расказвала, што партызаны толькі сядзелі ў лесе ды ноччу рабавалі сялян». Але звычайна нельга даведацца, якая бабуля, калі і каму гэта казалася. А на конт злачынстваў сярод партызан – дык і ў сучаснай арміі яны здараюцца. На тое існуюць вайсковыя пракуратуры і суды, каб змагацца з імі. І ў партызан былі свае трыбуналы, якія выносілі прысуды марадзёрам і здраднікам. За гэтымі асобнымі «цёмнымі плямамі» трэба бачыць відавочны факт – масавую барацьбу беларускага народа супраць акупантаў. І калі мы гаворым – іх бяспрыкладны подзвіг – гэта не прыгожая метафара, а канкрэтны гістарычны факт. 373 942 партызаны, амаль 70 тысяч падпольшчыкаў, яшчэ 400 тысяч чалавек партызанскага рэзерву – вось ён, сапраўдны другі фронт, які вёў барацьбу ў тыле ворага. Гэтыя лічбы, за кожнай з якіх чалавечыя лёсы, перакрываюць паказчыкі тых краін, дзе рух Супраціўлення быў найбольш моцны: Югаславіі, Францыі, Італіі, Грэцыі. Пры гэтым нельга забываць, што перад вайной у Беларусі жылі ўсяго каля 10 мільёнаў чалавек. А таксама пра сотні тысяч жыхароў рэспублікі, якія былі мабілізаваны ў дзеючую армію.

Такім чынам, Беларусь па размаху і моцы свайго антыфашысцкага руху ў час Вялікай Айчыннай сапраўды не мае роўных у свеце. Аднак такое супраціўленне не магло існаваць аўтаномна без падтрымкі з цэнтра, без добра адпрацаванай арганізацыйнай

сеткі. Як бы хто ні ставіўся да камуністычных ідэй, трэба прызнаць яшчэ адзін відавочны факт – менавіта Камуністычная партыя і органы дзяржаўнай бяспекі адыгралі вырашальную ролю ў справе арганізацыі і развіцця партызанскага і падпольнага руху. Аргументы ў падтрымку гэтага высновы прывёў вядомы

беларускі архівіст **кандыдат гістарычных навук Ігар Валахановіч:**

– Яшчэ ў ліпені–жніўні 1941 года НКДБ (НКУС) БССР стварыў для барацьбы ў акупіраваных раёнах рэспублікі 15 партызанскіх атрадаў з агульнай колькасцю байцоў 758 чалавек, а таксама 45 аператыўных груп, якія налічвалі 1259 чалавек. Гэта былі ў асноўным супрацоўнікі рэспубліканскіх НКДБ, НКУС і курсанты Магілёўскай міжраённай школы НКДБ. З мэтай падрыхтоўкі кваліфікаваных кадраў разведчыкаў і дыверсантаў НКУС СССР 12 жніўня 1941 года ў м. Чонкі каля Гомеля была створана спецыяльная школа. Усяго ў жніўні–верасні 1941 года ў школе было абучана 378 чалавек. Большасць з іх была накіравана ў тыл праціўніка, многія курсанты прымалі ўдзел у абарончых баях за Маскву ў складзе спецадроздзяленняў. Для актывізацыі разведвальна-дыверсійнай барацьбы на акупіраванай тэрыторыі рэспублікі загадам № 00148 Наркама ўнутраных спраў СССР Л. Берыі ад 20 студзеня 1942 года была створана Цэнтральная аператыўна-чэкісцкая група (АЧГ) НКУС па БССР, якой былі падпарадкаваны пяць абласных АЧГ з агульнай колькасцю супрацоўнікаў 179 чалавек: Віцебская (54), Гомельская (47), Мінская (16), Магілёўская (50), Палеская (12).

Фактычна абласныя АЧГ сталі цэнтрамі па падрыхтоўцы і ажыццяўленню агентурна-аператыўнай і разведвальна-дыверсійнай работы спецгруп НКУС, а таксама па каардынацыі дзеянняў усіх партызанскіх атрадаў і падпольных арганізацый. Атрады і групы, што падпарадкоўваліся Аператыўна-чэкісцкай групе НКУС па БССР, унеслі значны ўклад у агульную справу зрыву варожых планаў маланкавай вайны. Беларускія чэккісты да канца 1942 года здолелі фактычна стварыць фронт за лініяй фронту на акупіраванай тэрыторыі БССР. Спецгрупы і атрады, створаныя органамі дзяржаўнай бяспекі, сталі асноўным ядром партызанскага руху ў Беларускай ССР. У другой палове 1943 года была адноўлена даваенная сістэма органаў дзяржаўнай бяспекі на тэрыторыі Беларускай ССР. Па загаду ЦК КП(б)Б былі арганізаваны аблас-

Праверка дакументаў байцамі загадральнага атрада

ныя аператыўна-чэкісцкія цэнтры (АЦЦ) НКДБ БССР, якія фактычна сталі базай каардынацыі і разгортвання не толькі агентурна-аператыўных і дыверсійных груп органаў дзяржбяспекі, але і ўсіх партызанскіх злучэнняў у цэлым.

Да канца 1943 года разам з падпольнымі партыйнымі органамі ва ўсіх акупіраваных абласцях Беларускай ССР былі створаны фактычна, калі можна так назваць, «падпольныя абласныя упраўленні НКДБ». Непасрэдна іх дзейнасцю кіравалі афіцыйна прызначаныя намеснікі начальнікаў УНКДБ, якія адначасова з'яўляліся камандзірамі канкрэтных спецгруп.

Асаблівай увагі заслугоўвае таксама дзейнасць органаў дзяржаўнай бяспекі на контрразведвальнаму забеспячэнню партызанскіх злучэнняў ад пранікнення агентуры спецслужбаў Германіі, спыненню незаконных дзеянняў партызан у адносінах да мірнага насельніцтва. Гэтым займаліся ў асноўным асобныя аддзелы партызанскіх брыгад і злучэнняў. Не будзем злоўжываць канкрэтнымі лічбамі, але адзначым – уклад чэкістаў у агульную справу ўсенароднай барацьбы супраць фашысцкіх акупантаў быў важкі. Пра гэта сведчыць той яскравы факт, што за паспяховае выкананне заданняў у тыле ворага звання Героя Савецкага Саюза былі ўдастоены 14 камандзіраў чэкісцкіх партызанскіх атрадаў і груп.

Беларускія партызаны змагаліся не толькі за савецкую ўладу, але за выжыванне свайго народа. Часам некаторыя даследчыкі, захапляючыся ваенным талентам асобных нямецкіх генералаў, забываюць, што на нашу зямлю прыйшла не проста германская армія, а фашысцкая навала. Ідэолагі «Трэцяга рэйха» мелі сваёй мэтай вынішчэнне яўрэйскага і цыганскага народаў, лічылі славян «недачалавекамі», не вартымі жыцця. Гэтая расісцкая палітыка дала імпульс сапраўднаму выбуху нацыяналізму ў Еўропе ў 40-я гады XX стагоддзя. Аб неабходнасці вывучэння міжнацыянальных адносін таго часу разважае **кандыдат гістарычных навук Уладзімір Гуленка:**

– Пасля распаду Савецкага Саюза для гісторыі як навукі настала новая эпоха, пасвойму складаная. Навукоўцы раздзяліліся

на нацыянальных кватэрах – новых дзяржавах. Гісторыкі пачалі абслугоўваць палітычныя сістэмы сваіх дзяржаў, узніклі розныя погляды на адны і тыя ж падзеі. У савецкай гістарыяграфіі амаль не даследавалася тэма міжнацыянальных адносін у час Вялікай Айчыннай вайны. Дарэчы, гэтая праблема застаецца малавывучанай і да нашага часу. А без разумення гэтага фактару нельга ўвогуле дакладна адлюстраваць гісторыю вайны. Напрыклад, рух Супраціўлення ў Беларусі быў расколаты на палітычнаму і нацыянальнаму прыципу. Савецкі партызанскі рух – найбольш баяздольны і самы масавы. Адначасова дзейнічала польская Армія Краёва – фактычна прафесійная армія ў падполлі. Акрамя таго, на нашай тэрыторыі змагаліся таксама ўкраінскія атрады АУН-УПА, ці, як іх называюць, бандэраўцы. Сёння актыўна распрацоўваецца тэма яўрэйскіх партызанскіх атрадаў. Нават ставіцца пытанне аб іх як аб пэўнай самастойнай плыні ў руху Супраціўлення ў Беларусі. Гэта толькі адзін бок міжнацыянальных адносін. Трэба яшчэ ўзгадаць, што адначасова з савецка-германскай вайной на тэрыторыі Беларусі ішла ўкраінска-польская вайна – жорсткая разня, накіраваная на пагалоўнае вынішчэнне прадстаўнікоў іншага этнасу. І гэтую сітуацыю, дарэчы, выкарыстоўвалі ў сваіх інтарэсах спецслужбы. Яна аслабляла рух Супраціўлення. Нашы гісторыкі пра гэта амаль не пішуць, а за мяжой адзначаецца ўсплёск цікавасці да гэтай тэматыкі. На сучаснага беларуса літаральна абрываюцца патак публікацый замежных аўтараў. Больш таго, многія з іх спрабуюць абвінавачваць беларусаў у тым, што яны былі на-прасавецку настроеныя і абаранялі савецкую сістэму. Акадэмічная навука робіць недастаткова для стварэння праўдзівай карціны вайны. Працы прафесійных гісторыкаў выходзяць малымі тыражамі, не даходзяць да школ, да шырокага кола чытачоў.

Яшчэ адна тэма для спекуляцый – гэта калабаранства. Амаль не даследавана адна

Дыверсійная група Чырвонай Арміі ў тыле ворага

з яго праяў – яўрэйскі калабарацыянізм. У час акупацыі існавалі яўрэйская паліцыя (служба парадку), яўрэйскія саветы ў гета (юдэнраты). Няма ніводнага ўспаміну былога вязня гета, дзе станюўча ацэньваецца іх дзейнасць. Але праўду трэба гаварыць да канца. Амаль усе дзеячы гэтых структур потым загінулі ў нямецкіх лагерах. І ў гэтым трагедыя яўрэйскага калабарацыянізму. У яго не было будучыні. Яго прадстаўнікі супрацоўнічалі з немцамі настолькі, наколькі гэта дазвалялі самі немцы. Як тут знайсці гістарычную ісціну? Гісторыя – гэта сродак ідэалагічнай барацьбы. Перамагае той, хто прыводзіць

Яўрэйская служба парадку ў гета г. Лодзь. 1942 год

максімум праўдзівых фактаў. Задача акадэмічнай навукі – максімальна папулярызаваць свае даследаванні. Такі вопыт быў у царскай Расіі, калі кнігі былі даступныя, бо друкаваліся на таннай паперы для простых людзей. Зараз жа набыць сур’ёзную навуковую кнігу – зрабіць дзірку ў сямейным бюджэце.

Апошнім часам стала ўсё больш з’яўляцца кніг, артыкулаў, у якіх змяшчаюцца вырваныя з кантэксту факты, што дае магчымасць прэтэндаваць на нейкую сенсацыйнасць. Чытач літаральна патапае ў гэтай багне неправеранай інфармацыі. І часта можна пачуць, што гісторыя – гэта не навукa. Але на самай справе аўтары такіх выданняў маюць мала дачынення да гістарычнай навукі. Спецыяліст, сапраўдны гісторык абапіраецца найперш на дакументы і матэрыялы, якія захоўваюцца ў архівах. Менавіта там першакрыніца любога сур’ёзнага даследавання. Пра складанасці вывучэння архіваў раскажаў дырэктар Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь кандыдат гістарычных навук, дацэнт Вячаслаў Селяменеў:

– Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь з’яўляецца асноўным сховішчам дакументаў па гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Увесь комплекс архіўных матэрыялаў можна падзяліць на дзве вялікія групы: па-першае, дакументы савецкіх і партыйных органаў, партызанскіх фарміраванняў, якія дзейнічалі ў Беларусі ў час вайны, па-другое, дакументы

акупацыйных устаноў і калабарацыянісцкіх арганізацый. Цяпер нашы фонды адкрыты для ўсіх даследчыкаў, якія вывучаюць гэтую праблематыку. Але застаецца яшчэ шмат нявывучанага матэрыялу. Прычым гэта дакументы і афіцыйныя, і з асабістых архіваў. Аднак трэба мець на ўвазе, што шматлікія дакументы, якія асвятляюць сітуацыю ў Беларусі ў час вайны, захоўваюцца за мяжой: пра вайсковыя часці як савецкія, так і нямецкія, ваеннапалонных, остарбайтэраў і гэтак далей. І з замежнымі архівамі ёсць пэўныя цяжкасці. Яны яшчэ далёка не ўсе адкрыты і будуць даступныя для даследчыкаў праз некалькі гадоў. Але праблема не толькі ў гэтым. Усе асабістыя матэрыялы на Захадзе, у тым ліку ў германскіх архівах, дэперсаніфікаваныя. Мы неаднаразова сутыкаліся з гэтым пры падрыхтоўцы зборнікаў дакументаў. Заходнія архівісты імкнуцца не падаваць поўнасю прозвішчы людзей, іх твары на фотаздымках, калі гэта датычыцца палонных, зняволеных. Гэтую асаблівасць трэба ўлічваць. Аднак немагчыма стварыць аб’ектыўную карціну той вайны, не выкарыстоўваючы ўвесь масіў дакументаў: і тых, што знаходзяцца ў Беларусі, і расійскіх, і германскіх ды і іншых. Нават самую праўдзівую інфармацыю, знойдзеную ў архівах, трэба яшчэ ўмець данесці да людзей, патрэбным чынам падаць. І на гэтым шляху паўстаюць новыя перашкоды. Калі спалучыць усе гістарычныя крыніцы, то мала якая асоба паўстане як адназначна гераічная ці адмоўная. Мінулае, як і сучаснае жыццё, мае шмат адценняў і фарбаў. Тэма выкладання гістарычнай інфармацыі даўно турбуе аднаго з самых вядомых айчынных даследчыкаў вайны доктара гістарычных навук, прафесара Аляксея Літвіна:

– Пры вывучэнні не толькі гісторыі вайны важна выкарыстоўваць і метадыку філасофіі. Нашы навуковыя даследаванні павінны быць адначасова філасофскімі. Гісторыя – гэта ў значнай ступені факталогія. У філасофіі факты не адыгрываюць такой значнай ролі. Вывад можна зрабіць толькі на аснове масы фактаў. У такім рэчывы трэба разглядаць і пытанне пра беларускіх дзеячай культуры, якія сталі

калабарантамі ў час вайны. Нават і пры акупацыі было культурнае жыццё. Так, яны супрацоўнічалі з нямецкімі ўладамі, але пры гэтым пісалі вершы, і вершы таленавітыя. Пра гэта трэба пісаць, але пісаць і пра супрацоўніцтва з акупантамі. Напрыклад, Наталля Арсеннева напісала верш для Саюза беларускай моладзі. Дык і тут не ўсё адназначна. Ёсць распіска той жа Арсенневай, што яна супрацоўнічала і з organami дзяржбяспекі ў гады вайны. Выходзіць, праўда не зайсёды такая, як нам часам падаецца. Гэта і ёсць гісторыя. Ці яшчэ адзін факт, пра які мы забываемся. Немцы не проста акупіравалі Беларусь – яны ставілі сваёй мэтай знішчэнне беларускага народа. Таму вельмі дзіўна чуць галасы, што акупанты спрыялі беларускай справе. У сувязі з гэтым часта спасылаюцца на прыклад Кубэ. Сапраўды, у нямецкай палітыцы было дзве лініі падыходу: адну прадставілі касталома накшталт Гімлера, Гутберга і да іх падобных, якія не хавалі сваіх адносін да славян, а другую – такія, як Кубэ, якія прыстасоўваліся да сітуацыі. Але гэта не перакрэслівала канчатковую мэту – знішчэнне беларускага народа. Дарэчы, былі і тыя, хто выступаў супраць Гітлера. Я маю на ўвазе прадстаўнікоў армейскіх колаў, якія потым удзельнічалі ў спробе перавароту 20 ліпеня 1944 года. Між іншым, былі сярод іх і прадстаўнікі групы армій «Цэнтр». Раней мы пра гэта не пісалі. У савецкай гістарыяграфіі было шмат закрытых тэм. Ці настаў цяпер час адкрыць усе тэмы? Пакуль не настаў. На Захадзе ўсе матэрыялы, дакументы аб палонных, оstarбайтэрах выходзяць з такімі фотаздымкамі, дзе не бачна твараў, няма прозвішчаў – адны ініцыялы. Толькі праз 70 гадоў пасля падзеі будуць поўнасьцю адкрыты заходнія архівы. Шмат і нашых яшчэ закрыта... Навукоўцы за сваімі справамі і спрэчкамі забываюцца, што новае пакаленне ўжо не так шмат ведае пра вайну, яе герояў. Дарэчы, хачу сказаць пра курс гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Я спачатку насцярожана ставіўся да яго ўвядзення, але вопыт пакажаў, што гэты вучэбны курс патрэбны. Наша пакаленне ведала пра вайну ад бацькоў, дзядоў. Наступным пакаленням

ніхто ўжо не раскажа, як было на той вайне. Гэта праблема дзяржаўная.

Дыскусію пра адносінны маладога пакалення да Вялікай Айчыннай прадоўжыў дырэктар Інстытута сацыялогіі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі доктар сацыялагічных навук, прафесар Ігар Катляроў:

– Я не згодны з меркаваннем, што наша моладзь не ведае гісторыю вайны і не памятае пра вайну. Зусім нядаўна мы праводзілі сацыялагічнае даследаванне. Было зададзена пытанне: хто з гістарычных персон унёс самы значны ўклад у развіццё Беларусі. Першае месца заняў Пётр Міронавіч Машэраў – пра яго сказалі 60 % апытаных, сярод якіх былі і маладыя людзі. Са значным адрывам ён апырэдзіў Стальціна і Леніна. Яшчэ адзін вынік апытання – больш за 90 % рэспандэнтаў лічаць, што перамога ў Вялікай Айчыннай вайне – самая значная падзея мінулага стагоддзя. Што датычыцца курса «Вялікая Айчынная вайна савецкага народа», то, лічу, яго можна чытаць па-рознаму. Адна справа, калі гаворыць выкладчык, далёкі ад гэтых праблем, іншая – калі дасведчаны навуковец, які добра ведае тэму. Таму задача акадэмічнай навукі на сучасным этапе не толькі праводзіць даследаванні, але таксама – ісці ў студэнцкую аўдыторыю, у народ, выступаць з публічнымі лекцыямі, прапагандаваць веды. Трэба памятаць, што кожнае выкладанне гістарычнага матэрыялу нясе ідэалагічную нагрузку.

***

Так, гісторыя, нават аб'ектыўна вывучаная і выкладзеная, з'яўляецца фактарам ідэалагічным. Нездарма заснавальнік савецкай гістарычнай школы Міхаіл Пакроўскі гаварыў, што гісторыя – гэта палітыка, звернутая ў мінулае. Магчыма, кожны факт можна трактаваць па-рознаму, даваць яму часам процілеглыя ацэнкі. Аднак відавочна, што і праз 65 гадоў тэма самай страшнай вайны ў гісторыі чалавецтва яшчэ не вычарпана і чакае сваіх новых даследчыкаў. ■

Святкаванне
Дня Перамогі
ў Мінску